

LGII = ROHLFS, Gerhard (1964): *Lexicon Graecanicum Italiae Inferioris*. Tübingen: Max Niemeyer.
 NDDC = ROHLFS, Gerhard (1982): *Nuovo Dizionario Dialettale della Calabria*. Ravenna: Longo.
 REW = MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1972): *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter - Universitätsverlag.

VENY, Joan (2024): *Adstrat i interferència: mirades al Migjorn*. València / Barcelona / Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Institut d'Estudis Catalans / Universitat d'Alacant, 214 p.

És un plaer tornar a ressenyar un llibre del mestre, cosa que no feia des de 2011, en què vaig tenir ocasió d'escriure sobre *Scripta eivissenca* (obra que ell havia fet en col·laboració amb Àngels Massip). I dic "mestre" perquè és mestre meu des de 1978, quan vaig començar a acudir a les seues classes de la Universitat de Barcelona; i dic "plaer" perquè llegir Joan Veny és com tornar a sentir la seua veu a l'aula, amb el mateix entusiasme amb què explicava els trets que separen els blocs dialectals oriental i occidental o entrava en el detall de la palatalització de les consonants velars mallorquines. Vull dir que el Dr. Veny transmet a l'escriptura la passió que ell expressa en la seua oralitat per cada tema que toca, com quan justifica el mateix sentiment en Germà Colón:

També m'agradaria subratllar que l'etimologia és la part de la lingüística més placent i amena. [...]. Cal reconèixer el màxim goig que representa pervenir a la raó d'un canvi, saber per quin camí A ha esdevingut B i conèixer els episodis que uneixen un estadi amb l'altre. (p. 143)

Quan sabem els noms de les coses, les trobem més belles, més boniques; quan en sabem l'origen, les trobem entranyables. (p. 153)

Aquest extret pertany al capítol dedicat al filòleg castellanenc dins el llibre que tenim com a objecte de ressenya, capítol que destil·la tota l'emoció amb què els dos mestres de l'etimologia s'han acostat als ètims que han perseguit: Veny ja ho havia mostrat amb *catxel*; Colón ho fa amb exemples com *tuejar*, *Lledó*, *algemia* o *calbot*, i ambdós ho demostren en el cas de *garçeta*. Aquest últim exemple ens porta a la reivindicació del paper jugat per l'aragonès en la constitució lèxica del valencià, que els dos filòlegs han defensat contra el recurs al mossarabisme de Joan Coromines. Així, no sols en aquest capítol, sinó escampat per tot el llibre, s'esmenta molt de vocabulari valencià que fins ara s'havia atribuït al mossàrab o romanç andalusí i que el treball recent de Joan Veny ha col·locat en el seu just origen, el de l'aragonès. A exemples com els de *corder* o *borrego* del capítol sobre Colón, s'afigeix a la resta del llibre i, a voltes amb reiteració, *vaca forra* (capítol 2, p. 29); *gemecar* (cap. 2, p. 31-32); *villamarquí*, *lolo*, *sinse*, *grill cantador* (cap. 3, p. 44); *llanda*, *mentira*, *raspa* (cap. 4, p. 58); *carril*, *ombria*, *lloma*, *pepita* (cap. 5, p. 64); *arrempuixar* (cap. 6, p. 78); *estrela*, *cuti* (cap. 8, p. 87-88), o *mortitxol* i *fullarasca* (cap. 13, p. 129). Veny no s'està de situar al seu costat en el reconeixement de l'aportació aragonesa filòlegs valencians més jòvens com Emili Casanova o Josep Martines, que han treballat en la línia preconitzada per ell (p. 64, 112, 129). I afeg: «No anem a cercar la veritat a dues llegües si la tenim a dues passes», referint-se als estrats lingüístics que ens separen de l'anomenat mossàrab (p. 112, 129). En aquest sentit, la proximitat de les terres de Múrcia i la Manxa al País Valencià i el flux immigratori d'aquesta procedència han fet que una altra part del lèxic valencià que s'escapa a l'ascendència catalana genuïna, Veny l'atribuïssa a un origen murcianomanxec: *matxorra* (cap. 2, p. 31), *retama/retrama* (cap. 4, p. 53), *roxio/reixiu* (cap. 5, p. 67) o *mumo/bubo* (cap. 11, p. 113).

Però l'autor del volum que ressenyem, com a bon científic, no es basa només en les dades que li proporciona la ciència filològica per a reconstruir els ètims aragonesos o murcianomanxecs en valencià, sinó que té en compte també la recerca dels especialistes d'altres disciplines que aprofiten a la filologia com a auxiliars. Parlem sobretot dels historiadors, com és el cas d'Enric Guinot (1999) pel que fa a l'herència aragonesa medieval dels valencians (p. 64, 99), el qual va trencar amb la creença falsa d'una

distribució territorial separada de catalans i aragonesos al País Valencià i va demostrar que els colonitzadors s'havien barrejat a tot arreu amb unes proporcions del 70 % i el 30 %, respectivament. I també parlem dels geògrafs (Valero 1990; Romero 1980), que han estudiat les migracions per a explicar la interferència contemporània dels veïns actuals de Múrcia i la Manxa (p. 33).

Amb tot el que acabem de dir fins ací, el lector pot quedar amb la impressió que la present recensió s'ocupa d'una monografia (distribuïda en capítols) sobre els ètims del lèxic valencià que tenen una ascendència hispànica no catalana. No anirà massa errat el lector perquè, encara que es tracta d'un aplec de treballs de diversa mena publicats anteriorment (1997-2021), hi ha un tema que hi subjau: la "reivindicació" de la petjada aragonesa en el català dels valencians en contra de la hipòtesi preexistent d'un suposat substrat mossàrab. Per això he volgut introduir la presentació del llibre amb una mena de "tràiler" que deixàs clara aquesta idea en la ment del lector.

Ara bé, això no és tot ni molt menys: els catorze treballs reunits (originàriament conferències, ponències, pròlegs, ressenyes i algun article) parlen de moltes més coses. El primer tracta del *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, l'última gran obra (per ara) del nostre autor, que compta amb alguns precedents europeus, esmentats per ell, però que ha tingut la virtut de superar-los fent més visible i entenedora la varietat territorial del català a tots els estudiosos i interessats per la nostra llengua. Els quatre capítols següents, aplegats sota l'epígraf de «Adstrat», se centren en l'estudi etimològic de paraules que responen als conceptes de '(vaca) eixorca', 'filaberquí', 'ginesta', 'rapa' i 'llavor' (d'algunes fruites), i concentren la temàtica que hem destacat del llibre. Als aragonesismes esmentats més amunt (i els mots murcianomanxecs), s'afigen ara els arabismes (p. 34, 52), tant els que s'han generalitzat en tot el català, com *albarà*, *arracada*, *drassana*, *garrofa*, etc., com els que s'han restringit al País Valencià o, en algun cas, a les Illes Balears (*alficòs*, *algeps*, *assut*, *a betzef*, *dacsa*, etc.).

Els dos apartats següents, «Diacronia» i «Cultura popular», agrupen quatre treballs del mateix estil: són tres pròlegs i una ressenya. Els pròlegs són a dos treballs d'història de la llengua: un, a l'edició del *Llibre de la Cort de Justícia de València* (1279-1321), de M. Àngels Diéguez (2002), i un altre, a la monografia d'aquest mateix ressenyador, *Història de la llengua catalana en un territori de frontera: Petrer* (Vinalopó Mitjà), publicada el 2006. El tercer pròleg és al llibre *El joc ancestral de la paraula. Llengua, cultura popular i refranyer a Rossell* (Baix Maestrat), de José Enrique Gargallo i Miquel Àngel Pradilla (1997). La ressenya correspon al *Diccionari de fraseologia (segles XVII-XXI)*, de Joaquim Martí (2019). Els treballs de Diéguez i de Martí són els que més joc li donen per al comentari sobre la dualitat lèxica entre mossarabismes i aragonesismes, amb exemples que ja hem vist més amunt.

Un darrer apartat que inclou un grup de treballs nodrit, com el dedicat a l'adstrat, és el que respon al títol de «Dialectologia». S'hi reuneixen tres treballs, dedicats a altres tants parlars: el primer, al tortosí; el segon, al de Guardamar del Segura; i el tercer, al castellà de la Pobra d'Arenós (Alt Millars). La descripció més completa és la del tortosí, atès que es tracta de l'únic d'aquests parlars estès en un àmbit supracomarcal i és cruïlla entre el català nord-occidental i el valencià; però que també és cruïlla entre Catalunya i el País Valencià en un sentit polític, ja que els entrevistats d'Amposta (1969) diuen —o, més aviat, deien— que ells no eren "ni catalans ni valencians", o que no es consideraven "catalans veraders" (p. 99). Així mateix, entre els comentaris etimològics d'aquest parlar reapareix el tema dels mossarabismes atribuïts al tortosí i al valencià, que «avui han caigut en desgràcia, gràcies al progrés de la dialectologia i la història de la llengua». Dels altres dos parlars estudiats en aquesta secció, Veny ens presenta sengles trets antagonics: els castellanismes de Guardamar del Segura i els catalanisms de la Pobra d'Arenós. Guardamar és l'últim poble del Baix Segura que ha conservat el català després d'haver desaparegut a la seua capital, Oriola, i a la resta de la comarca en el segle XVIII; per això ha patit més que altres pobles catalanoparlants l'onada castellanitzadora, que es mostra en paraules com *cutxillo*, *golp*, *quirdar-se* (<criidar-se, 'dir-se', de *llamarse*), *estropall*, etc. Quant a la Pobra d'Arenós, forma part del grup de comarques valencianes (Alt Millars, Alt Palància i la Serrania) on van predominar els aragonesos sobre els catalans en la colonització medieval (Guinot 1999), cosa que ha donat lloc a un castellà amb un alt índex de lèxic d'arrel catalana: *badar*, *rebucho*, *reser*, etc, i fraseologia del mateix origen: *a poquica noche*, *hacer mal*, *hacer el ronso*, etc.

Finalment, el colofó dels treballs continguts al llibre el conformen dos capítols d'homenatge a senyals prohoms valencians de la filologia catalana: Manuel Sanchis Guarner i Germà Colón. D'aquest darrer ja n'hem parlat i ara toca cloure aquests comentaris amb el que ocupa el penúltim capítol, el referit a Sanchis Guarner, de qui analitza les línies d'estudi següents: la de les fronteres dialectals del País Valencià; la del component mossàrab del valencià, que Veny no s'està de retraure-li per a postular l'ascendència aragonesa; la de la geolingüística, amb el seu protagonisme en l'obra de l'*ALPI*; la de la cultura popular, amb la gran aportació que significà *Els pobles valencians parlen els uns dels altres* (1965), i la de la lexicografia, amb la seua col·laboració cabdal en el *DCVB*.

El llibre es complementa amb dues seccions molt útils: una sèrie d'il·lustracions, que inclouen trenta mapes geolingüístics i tres imatges al·lusives a alguns dels mots tractats al cos del text, i un índex de tot el lèxic estudiat, que comprèn un conjunt de 1.606 paraules, amb indicació de la procedència lingüística si no són catalanes. En total, dos centenars llargs de pàgines que donen idea de l'esforç realitzat per aquest colós de la filologia catalana que és el mestre Joan Veny, a qui sembla que no pesen els anys. Per això, són perfectament disculpables una sèrie de lapsus que hem detectat en relació amb les publicacions originals dels treballs. La majoria són detalls de caire formal que denoten una manca de correspondència entre els originals que el Dr. Veny devia tenir allotjats al seu ordinador i les revisions que se li havien efectuat en les publicacions on van aparèixer abans d'incorporar els mateixos textos a l'edició actual. Així mateix, hi ha dues qüestions que, més que a lapsus, podrien obeir a diferències de criteri. Repassem-ho.

Al capítol 11 sobre Guardamar del Segura (p. 107-118), que va ser publicat per primer cop en *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a la Delegació de l'Institut a Alacant, el Carxe (la Torre del Rico, Jumella), Novelda i Guardamar* (IEC, 2011), hem localitzat l'esment al castell de la Mota, a Novelda (p. 109), quan s'hauria d'haver referit al castell de la Mola, amb ela, i que sona [la 'mola] (p. 70, *Jornades a [...] Guardamar*); en un altre llibre de Veny, ara amb Lúcia Pons (*Atlas lingüístic del domini català. Cròniques del treball de camp*, 2020) observem el mateix lapsus (p. 196), segurament fruit d'una anotació, potser fonètica, per a marcar una hipotètica ela velaritzada, que després es va transformar en la lletra *t*. També al mateix capítol de Guardamar hem recollit *elenctats* (p. 109) per *elicitats* (p. 70, *Jornades a [...] Guardamar*), *conestre-se* (p. 110) per *conexetre-se* (p. 70, *Jornades a [...] Guardamar*), *aïdo* com a la persona del present d'indicatiu (p. 112) per *aïde* (p. 73, *Jornades a [...] Guardamar*) i *Rojales [...] Torrevieja [...] Fuentálam* (p. 113) per *Rojals [...] Torrevella [...] Fuente Álamo* (p. 76, *Jornades a [...] Guardamar*). Aquest darrer exemple és el de dos topònims valencians (*Rojals* i *Torrevella*) i un de murcià (*Fuente Álamo*). Els dos valencians pertanyen a l'àrea castellanoparlant del País Valencià, però els valencians catalanoparlants veïns els usem, com a exònims, amb la seua forma (històrica) en català. Per això l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, llevat d'alguns pocs exemples, té fixats en català, com a exònims, els topònims valencians de la zona castellanoparlant. En conseqüència, l'ús que fa Joan Veny al llibre que ressenyem de *Puebla de Arenoso* (cap. 12), l'hem traslladat en el nostre escrit com a *la Poble d'Arenós*.

Un altre capítol que conté alguna manca de correspondència puntual amb la publicació original és el 7, el qual inclou el pròleg que tan amablement va fer al meu llibre *Història de la llengua catalana en un territori de frontera: Petrer (Vinalopó Mitjà)*. Segurament la llargada d'aquest títol el va fer saltar-se el nom de la població objecte d'estudi, Petrer (p. 81). Així mateix, també li van passar per malla dues correccions que s'havien introduït al seu text original: *xacubiters* (p. 82) per *xambiters* (p. 8, *Història de la llengua [...] Petrer [...]*) i un *gueto, la Frontera* (p. 82) per *barri de la Frontera* (p. 9, *Història de la llengua [...] Petrer [...]*). La primera correcció responia al fet que el mot *xambiters* prové de *xàmbit*, que és un dialectalisme alacantí (i murcià) pres de l'anglès *sandwich* per metàtesi per a referir-se a una porció de gelat que es col·loca entre dues galetes (García Soriano, 1932: *Vocabulario del dialecto murciano*, v. II, p. 37), com el *sandvitx* anostrat. La segona esmena respon al fet que el barri referit no és cap gueto en el sentit de patir segregació, sinó una barriada molt populosa que es va crear entre Petrer i Elda quan encara no formaven un sol nucli urbà i que ara s'ha convertit en centre de la conurbació.

Quant a les qüestions que podrien respondre a criteris que contrasten amb el nostre, són les dues que segueixen. Al capítol 5, el dedicat al mot *pepita*, es diu que aquest terme el recull el diccionari de la *Real Academia de Cultura* (valenciana) amb l'argument que aquesta obra té una «vocació normativa particularista i castellanitzant» (p. 65) i donant a entendre implícitament que el *Diccionari normatiu valencià* (DNV) de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, que no esmenta, no la inclou. Doncs bé, el DNV, que segueix un model de llengua “convergent” i “no castellanitzant”, conté el mot *petita* i l'acceptació referides (‘Llabor d’alguns fruits, com el meló o la carabassa’) des de la seua primera edició en paper (2014), mentre que el capítol original de Veny va ser publicat posteriorment, en 2016. I al capítol 14 (p. 143) apareix la primera persona del verb ser (*soc*) amb accent diacrític (*sóc*), com calia escriure'l en el treball original, de 2003. Ara bé, en una publicació molt posterior, com la que ressenyem (2024), potser caldria haver-lo adaptat a l'ortografia actual (*soc*), ja que el text original no era un text amb valor filològic sinó instrumental.

Tot plegat, unes minúcies que no desmereixen per a res una obra de gran valor filològic i un parell de diferències de criteri que enriqueixen el debat científic. Cal quedar-se, per tant, amb el 99 % del llibre, el que ens transmet grans lliçons sobre etimologia, però també sobre dialectologia i història de la llengua en un sentit ampli. I cal fer-ho sense oblidar l'actitud amb què sempre s'ha acostat el Dr. Veny a tots els temes que l'han ocupat: amb un sentiment d'estima i valoració per les paraules, els parlars i, en definitiva, els parlants, que són les persones que empren aquest material tan preuat per ell. Espigolem les mostres d'aquest sentiment al llarg de les pàgines del llibre com a colofó i homenatge d'aquesta ressenya al gran homenot.

Veny, parlant nadiu de mallorquí i, per tant, de català oriental, fa memòria del seu primer contacte amb el parlar tortosí: quan va conèixer un company d'Uldecona el primer dia de classe d'ambdós a la Universitat de Barcelona el 1949 (cap. 10, p. 97). O recorda, en el pròleg de la monografia sobre el parlar de la Pobla d'Arenós (cap. 12, p. 119), que va fer la coneixença del seu autor, José Enrique Gargallo, quan aquest era un alumne seu distingit per l'entusiasme i la laboriositat (1987) que va acabar presentant una tesina amb una motivació doble:

- a) l'adhesió sentimental al seu poble, amb un amor lligat a la seva manera de parlar, hereva d'antigues generacions [...] i,
- b) l'al·licient del sistema lingüístic d'una cruïlla de llengües i dialectes [...], que oferia un repte apassionant.

I en un altre capítol Veny rememora agraït l'ajuda inestimable que li va proporcionar la dona de Germà Colón, valona, quan ell es preparava les oposicions a professor de francès (cap. 14, p. 142). Però, amb el mateix Colón, recorda que durant la visita de la Secció Filològica de l'IEC a Alacant va sostenir una conversa ben fructífera sobre l'origen del mot valencià *garceta* (p. 150-151). I, encara més, lligant-ho amb les motivacions que acabem de veure en Gargallo, exalta la “fructuïció” que degué sentir Colón durant l'elaboració de la seua tesi doctoral pel fet d'estudiar

la pròpia varietat, de contrastar les pròpies vivències lingüístiques amb les experiències d'altres parlants de la mateixa contrada. (p. 149)

La consideració altament positiva que mereix a Veny l'autoctonia de l'investigador en relació al parlar investigat és una constant al llarg del llibre que veiem reparar-se al capítol novè, en el pròleg del llibre referit més amunt sobre la cultura popular a Rossell (Baix Maestrat), d'on és nadiu un dels dos autors, Miquel Àngel Pradilla:

Lligat al seu espai, Rossell, no és estrany que s'hagi sentit atret per l'estudi de les característiques dialectals; és un dels grans plaers dels dialectòlegs, llançar-se a la recollida, descripció i història dels elements i mecanismes del parlar propi. (p. 92)

L'altre autor, Gargallo, a qui hem vist que Veny considerava beneficiat per ser natural del poble objecte de la seua recerca (i per rebre informació dels seus parents de la Pobla d'Arenós, p. 120), ara ens el presenta com a marit d'una dona de Rossell, cosa que feia que

Aquest tàndem rossellà, per naixement o per adopció, reunia totes les condicions per a abordar de manera competent diversos aspectes de la cultura popular centrada en el microcosmos del poble esmenat. (p. 92)

Finalment, amb un cert sentiment de recança, transcriu aquest fragment del capítol onzè:

Després de la reparació del Seat 600, vam anar cap a Novelda (12-14 de juliol). L'acollida del batlle va ser magnífica; ens va presentar el cronista i advocat, Sr. Cremades, que amablement ens va acompanyar a casa d'un informador, Sr. Torregrossa, bon parlador, simpàtic i força ràpid en les respostes que, en atenció a l'ajut prestat, vam acompanyar al castell de la *Mota* i l'ermita de la Magdalena. L'altre subjecte, el "tio Lluís", en va completar la informació: sigui com a resultat de les freqüents libacions etliques, sigui per l'afecte que ens va agafar, al final ens volia acompanyar en les enquestes que restaven pendents, [...], fins que el vam convèncer de la seva innecessària companyia. (p. 109)

Naturalment que aquesta breu descripció de la visita dels enquestadors de l'ALDC al meu poble em va emocionar. De seguida vaig traure comptes sobre l'edat que jo tindria, tretze anys, un *xicon*, i em vaig imaginar travessant la plaça Vella, al costat del meu carrer, quan Joan Veny i Joan Martí (l'altre enquestador) accedien a l'Ajuntament a presentar-se davant la màxima autoritat local, Joaquín Payá Segura, anomenat "L'alcalde sí, sí" perquè a tot el que li demanaven contestava afirmativament. Per sort, els nostres investigadors van ser ben dirigits al cronista local, José Cremades Seller, qui els va facilitar un primer subjecte molt útil. Però el segon és qui millor havia quedat imprès en la retina del Dr. Veny, que, quan em va conèixer com a alumne el curs 1978-79 en la seua assignatura de Dialectologia Catalana a la Universitat de Barcelona, el primer que em va amollar va ser que a Novelda havia entrevistat un borratxo. No sé quin va ser el meu sentiment en aquell moment: de vergonya com a novelder? El cas és que, quan molts anys després vaig llegir la descripció que feia de la visita a Novelda (2011), em va entrar un cert orgull pel bon tracte que se'ls havia donat però també una certa recança perquè no hagueren aturat aquell *xicon* (imaginari) que se'ls havia creuat i li hagueren preguntat qualsevol cosa; ells no hagueren guanyat molt en la seua tasca, però per a mi hauria estat la primera volta que hauria entrat en contacte amb la resta del català.

Brauli MONTROYA ABAT
Universitat d'Alacant

VIDESOTT, Paul (2023): *Les Ladins des Dolomites*. Crozon: Éditions Armeline, 316 pp.

Les Ladins des Dolomites, a firma del filòleg romanzò Paul Videsott, è l'ultimo volume pubblicato dall'editore francese Armeline per la collana «Peuples en Péril», collana che conta fra i suoi titoli una serie di monografie dedicate a gruppi etno-linguistici minoritari del continente europeo.

Come suggerisce il titolo, sia del volume sia della collana che lo accoglie, oggetto della trattazione non è tanto (o non solo) *la lingua ladina* quanto soprattutto *i ladini*, intesi come gruppo minoritario in Italia. Questa focalizzazione sull'*ethnos* ladino, più che sulla lingua ladina, giustifica l'approccio interdisciplinare del volume che permette di cogliere un'identità radicata nella storia di questa regione alpina probabilmente più di una prospettiva esclusivamente linguistico-dialettologica che restituirebbe un'immagine per certi versi più complessa e dai contorni meno netti, come lasciano intuire ad esempio le carte dell'Atlante Linguistico Ladino (citato anche nel capitolo VIII «La langue ladine»).